

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ

Καθώς ἡ δογματικὴ καὶ ἠθικὴ διδασκαλία τοῦ ἀποκεκαλυμμένου Λόγου τοῦ Θεοῦ ἀπώλεσεν ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ δευτέρου αἰῶνος τὴν ἀπλότητα αὐτῆς, περιβληθεῖσα τὸν φιλοσοφικὸν τρίβωνα ὑπὸ τῶν ἐκ φιλοσοφίας εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν προσελθόντων Ἑλλήνων φιλοσόφων καὶ ἰδίως τοῦ στωικοῦ Πανταίνου καὶ τοῦ ἐκλεκτικοῦ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως καὶ μετεβλήθη εἰς μεγαλοπρεπὲς καὶ ὑψηλὸν θεολογικὸν φιλοσοφικὸν σύστημα κατὰ τὸ πνεῦμα μόνον καὶ τὰς ἀρχὰς συγγενεῦον τῷ εὐαγγελικῷ κηρύγματι, οὕτω καὶ ὁ βίος καὶ ἡ ἐξωτερικὴ θεία λατρεία τῶν πρώτων χριστιανῶν τὰ κατ' ἀρχὰς περιοριζόμενα ἐν τῇ τελέσει ἰδίως τῆς θείας Εὐχαριστίας καὶ τῶν δείπνων τῆς ἀγάπης ἐν ταῖς κοιναῖς τραπέζαις αὐτῶν ἄνευ εἰκόνων καὶ ναῶν, ἑορτῶν καὶ πανηγύρεων, ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσι καὶ συμμορφωθῶσι πρὸς τὰς ἕξεις τοῦ βίου καὶ τὰς θρησκευτικὰς συνηθείας τῶν λαῶν, ἐν οἷς ἡ χριστιανικὴ θρησκεία εἶχε διαδοθῆ. Αἱ μεγάλαι μάζαι τῶν, εἰς τὴν νέαν πίστιν κατ' ἀνάγκην μετὰ τὸν θρίαμβον τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, προσχωρούντων ἔθνικῶν, συναπεκόμιζον καὶ εἰσῆγον εἰς αὐτὴν τὰς ἔθνικὰς αὐτῶν προλήψεις καὶ θρησκευτικὰς ἕξεις, ὧν πολλαί, παρὰ πάντα τὰ προφυλακτικὰ μέτρα τῆς Ἐκκλησίας, παρέμειναν ἐν τῷ χριστιανισμῷ ὑπὸ χριστιανικὴν σημασίαν καὶ χροιάν.

Κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Σωτῆρος «Πνεῦμα ὁ Θεὸς καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν» (Ἰωάν. 4, 23).

Ἄρα ὁ τρόπος καὶ οὐχὶ ὁ τόπος τῆς λατρείας καὶ προσκυνήσεως τοῦ Θεοῦ καθιστῶσιν αὐτὰ εὐάρεστα Αὐτῷ (Ἰωάν. 4, 21-22). Ὁ Χριστὸς δὲν εἰσῆλθεν εἰς χειροποιήτα ἅγια, εἰς ἃ εἰσῆρχοντο οἱ ἀρχιερεῖς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τὰ ὅποια ἦσαν ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν, ἀλλ' εἰς τὸν οὐρανόν, ἵνα ἐμφανισθῆ εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν (ἐπιστ. πρὸς Ἑβρ. Κεφ. 9, 24).

Ὁ Θεὸς εἶνε πανταχοῦ παρὼν καὶ τὰ πάντα πληροῖ. Διὰ τοῦτο κατὰ τὸν ἀπόστολον Παῦλον ἐν τῇ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους δημηγορίᾳ καὶ τὸν πρωτομάρτυρα Στέφανον ἐν τῇ ἀπολογίᾳ αὐτοῦ πρὸς τοὺς συλλαβόντας αὐτὸν Ἰουδαίους «οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ οὗτος, «οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρώπων θεραπεύεται» (Πραξ. ἀποστ. 7, 48 κεφ. 17, 24-25). Ἀλλ' ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία, καθ' ὅσον ἐξηπλοῦτο καὶ διωργανοῦτο εἰς ἰδίας θρησκευτικὰς κοινότητας καὶ διετέλει ἀπερίσπαστος ἀπὸ τῶν διωγμῶν, καὶ ἰδίως ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἀνεγνωρίσθη θρησκεία τοῦ Κράτους καὶ ἀντικατέστησεν τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν ἐν ταῖς ἐπισήμοις τελεταῖς ὑπέστη σπουδαίαν μεταβολὴν ἐν τῇ ἐξωτερικῇ λατρείᾳ.

Κατ' ἀπομίμησιν αὐτῆς ὁ χριστιανισμὸς ἠκοδόμησε μεγαλοπρεπεῖς ναοὺς, καθιέρωσεν ἑορτὰς καὶ πανηγύρεις πομπωδῶς διεξαγομένας, προκαλοῦσας διὰ τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῶν αἴγλην καὶ μεγαλοπρέπειαν τὸν θαυμασμόν καὶ αὐτῶν τῶν ἐθνικῶν. Ἐπὶ τοῦ βράχου τῆς ἀκροπόλεως ἐν Ἀθήναις ἡ ἐθνικὴ Ἑλλάς εἶχεν

ἀναγείρει κατὰ τὰς ἐνδόξους τῆς πόλεως ἡμέρας τὸ καλλιτεχνικὸν ἀριστούργημα, τὸν περικλεᾶ ναὸν τῆς προστάτιδος αὐτῆς Ἀθηνᾶς, προσωποποιούσης τὴν τοῦ Θεοῦ σοφίαν, ὡς ἐκστηδισάσης ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διός, τοῦ πατρὸς καθ' Ὁμηρον «ἀνδρῶν τε θεῶν τε». Ἀλλὰ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπὶ περιόπτου λόφου παρὰ τὴν θάλασσαν εἶχεν οἰκοδομηθῆ θαυμάσιος ναὸς ἀπὸ ἀρχιτεκτονικῆς ἀπόψεως ὑπὸ ἑλλήνων ἀρχιτεκτόνων, ὁ ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἶχον θεοὺς πολιούχους καὶ προστάτας ὠρισμένων τάξεων ἀνθρώπων καὶ ἐπαγγελμάτων. Ἡ Ἀθηνᾶ ἦτο προστάτις τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ἀλλὰ καὶ οἱ χριστιανοὶ ἀνεκήρυξαν ὑπέρμαχον στρατηγὸν καὶ προστάτην καὶ σωτῆρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν Θεοτόκον, ἣν ἐνόμιζον συγκεντροῦσαν πάσας τὰς χριστιανικὰς ἀρετάς, προνοοῦσαν καὶ μεσιτεύουσαν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ θεραπεύουσαν πᾶσαν ψυχικὴν καὶ σωματικὴν ἀσθένειαν. Ὁ ἅγιος Νικόλαος προστατεύει τοὺς ναυτικούς καὶ σώζει τὰ κινδυνεύοντα πλοῖα μετὰ τῶν πληρωμάτων αὐτῶν καταπαύων τὰς τρικυμίας ὡς πάλαι ὁ Ποσειδῶν ὁ θεὸς τῆς θαλάσσης ἐταράττε τὴν θάλασσαν διὰ τῆς τριαίνης αὐτοῦ ἢ καθησύχαζεν αὐτὴν τρικυμιώδη· ὁ ἅγιος Γεώργιος, ζωγραφιζόμενος ἐπὶ τῶν πολεμικῶν σημαίων ἔφιππος ὡς στρατιωτικός, ὑπομιμνήσκει τὸν Ἄρην, τὸν θεὸν τοῦ πολέμου ἐν τῇ ἀρχαιότητι, φημίζεται δὲ ἐν τῷ τροπαρίῳ καὶ ὡς τῶν αἰχμαλώτων ἐλευθερωτῆς καὶ τῶν πτωχῶν ὑπερασπιστῆς, ἀσθενούντων ἰατρὸς καὶ βασιλέων ὑπέρμαχος.

Ὁ ἅγιος Παντελεήμων μετὰ τῶν ἁγίων ἀναργύρων Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ ὑποκατέστησαν τὸν Θεὸν τῆς

ἰατρικῆς, τὸν Ἀσκληπιὸν, ὁ ἅγιος Τρύφων προστατεύει
 τὰς ἀμπέλους ἀπὸ τῶν φθοροποιῶν ἐντόμων καὶ σκωλή-
 κων· ὁ ἅγιος Βλάσιος τοὺς γεωργούς, ὁ ἅγιος Στυλιανὸς
 τὰ παιδιά, ὁ ἅγιος Φανούριος φανερῶνει τὰ κεκρυμμένα
 εἴτε πράγματα, εἴτε σκέψεις καὶ διαθέσεις· ὁ ἅγιος
 Ἐλευθέριος συντρέχει εἰς τὴν ἐλευθέρωσιν τῶν γυναικῶν
 ἐκπληρῶν τὰ χρέη Εἰλειθυίας· καὶ ἄλλοι τῶν ἁγίων
 ἄλλους προστατεύουσιν, συνεργοῦντες εἰς τὴν εὐόδωσιν
 διαφόρων ἐπιχειρήσεων καὶ ὑποθέσεων. Οὕτω λοιπὸν
 οἱ ἐξ Ἑλλήνων χριστιανοί, ἐν τῷ προσώπῳ τῶν ἡρώων
 τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἠθικῆς, τῶν μαρτύρων,
 τῶν ὁμολογητῶν, τῶν ἐγκρατευτῶν καὶ δόσιων, εὔρον τὰς
 προσφιλεῖς καὶ φιλανθρώπους τῆς ἀρχαίας αὐτῶν θρη-
 σκείας θεότητας, οὓς δι' ἀναρτήσεως ἐν τοῖς ἱεροῖς να-
 οῖς τῶν ἱερῶν αὐτῶν εἰκόνων τιμήσαντες ἢ καὶ ἐπ' ὄνό-
 ματι αὐτῶν ἰδίους ναοὺς ἀνεγείραντες ἀπέδωκαν εἰς αὐ-
 τοὺς τὰς δυνάμεις καὶ ἐνεργείας τῶν θεοτήτων ἐκεῖνων,
 προσέβλεπον εἰς τοὺς ἁγίους ὡς εἰς παραδείγματα,
 καθ' ἃ ἔδει νὰ κανονίζωσι τὴν χριστιανικὴν αὐτῶν πο-
 λιτείαν καὶ ἐπεκαλοῦντο ἐν ταῖς πρὸς τὸν Θεὸν προ-
 σευχαῖς τὰς πρεσβείας καὶ τὴν βοήθειαν αὐτῶν. ἢ δὲ
 θεία χάρις, ἢ διὰ τῆς πίστεως περεχομένη ἐπεδαψι-
 λεύετο αὐτοῖς καὶ ἐξεπληροῦντο διὰ τῶν εὐαρεστησάν-
 των τῷ Θεῷ αἰ πρὸς Αὐτὸν εὐλογοὶ τῶν πιστῶν αἰτή-
 σεις. Περαιτέρω, ἢ θεία λειτουργία, καθ' ἣν ἐν τῇ χρι-
 στιανικῇ θρησκείᾳ τελεῖται ἢ μυστηριωδεστέρα πρᾶξις,
 ἢ θεία Εὐχαριστία, διὰ τῆς εἰς δύο διαιρέσεως αὐτῆς, εἰς
 τὴν λειτουργίαν τῶν κατηχομένων, ἐν ἣ καὶ μόνον
 ἠδύναντο νὰ παρίστανται οἱ παρασκευαζόμενοι εἰς τὸ
 θεῖον Βάπτισμα καὶ οἱ μετανοοῦντες, καὶ εἰς τὴν λει-
 τουργίαν τῶν πιστῶν· καὶ διὰ τοῦ διακρίνοντος αὐτὴν

μυστικισμοῦ ἐν τῇ τελέσει, κλειομένης τῆς Ὁραίας
 πύλης διὰ παραπετάσματος εἰς τὰς σπουδαιοτάτας καὶ
 μυστηριωδεστέρας στιγμὰς αὐτῆς. Ὡσαύτως δὲ καὶ
 ἡ τελετὴ τοῦ μυστηρίου τοῦ Βαπτίσματος μετὰ τῶν
 προπαρασκευαστικῶν εἰς αὐτὸ τελετῶν, ὑπομιμνή-
 σκουσι τὰ μικρὰ καὶ μεγάλα Ἐλευσίνια μυστήρια,
 ἐξ ὧν τὰ μὲν πρῶτα ἦσαν διὰ τοὺς μουμένους καὶ
 παρασκευαζομένους ὅπως μετάσχουσι τῶν μεγάλων
 μυστηρίων, τὰ δὲ δεύτερα διὰ τοὺς μεμυημένους ἤδη,
 τὰ ὁποῖα ἤρχιζον μετὰ προηγουμένην πλύσιν καὶ
 ἐξομολόγησιν τῶν παρασκευαζομένων εἰς αὐτὰ καὶ
 διὰ προκηρύξεως τοῦ ἀρμοδίου ἱερέως ὅπως ἀπομα-
 κρυνθῶσιν οἱ βέβηλοι. «Ἐκάς, ἐκάς οἱ βέβηλοι». Οἱ
 παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς καθαρμοὶ διὰ πλύσεων καὶ ραν-
 τισμοῦ ἐκ τοῦ ἱεροῦ ὕδατος τοῦ παρὰ τὴν πύλην τοῦ
 ναοῦ εὑρισκομένου περιρραντηρίου, αἱ ἱεραὶ πηγαὶ ὡς
 ἡ τῆς Κασταλίας τῆς ἐπὶ τοῦ Παρνασοῦ καὶ τὰ ἀγάλ-
 ματα τῶν θεῶν προσηρμόσθησαν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ
 χριστιανισμῷ εἰς τοὺς ἀγιασμούς, τὰ ἀγιάσματα καὶ
 τὰς ἱερὰς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, τῆς θεοτόκου καὶ τῶν
 ἀγίων. Ἡ διαίρεσις τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ εἰς τρία, τὸν
 Νάρθηκα, τὸν καθ' αὐτὸ ναὸν καὶ τὸ ἱερὸν Βῆμα εἶνε
 ἡ διαίρεσις τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν ναῶν, εἰς τὸν
 πρόναον, τὸν ναὸν καὶ τὸ ἄδυτον. Καὶ ὡς ἐν τῷ χρι-
 στιανικῷ ναῷ εἰς τὸν νάρθηκα ἴσταντο αἱ κατηχού-
 μενοι καὶ μετανοοῦντες, εἰς τὸν ναὸν εἰσήρχοντο οἱ
 διὰ τοῦ Βαπτίσματος γενόμενοι ἤδη μέλη τῆς Ἐκ-
 κλησίας, εἰς δὲ τὸ ἱερὸν μόνον οἱ ἱερεῖς, οὕτω καὶ παρὰ
 τοῖς ἐθνικοῖς, εἰς τὸν πρόναον εἰσήρχοντο ὅλοι, εἰς τὸ
 ἄδυτον μόνον οἱ ἱερεῖς καὶ ἐκ τοῦ ναοῦ ἀπείργοντο
 οἱ βέβηλοι. Ὁ ἀγαθὸς καὶ κακὸς δαίμων ὁ κατὰ τὴν

δόξαν τῶν ἐθνικῶν ἡμῶν προγόνων συνοδεύων ἕκαστον ἄνθρωπον, ἐξ ὧν ὁ μὲν παρεκίνει εἰς τὸ ἀγαθὸν καὶ εἰκονίζετο λευκός, ὁ δὲ, εἰς τὸ κακόν, ἐβασάνιζε τοὺς ἐν Ἑβραίων ἀμαρτωλοὺς καὶ εἰκονίζετο μέλας, ἀντικατεστάθησαν ἐν τῇ χριστιανικῇ λαϊκῇ συνειδήσει ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου φύλακος καὶ τοῦ διαβόλου· ὁ δὲ ψυχοπομπὸς Ἑρμῆς καὶ ὁ Χάρων ὑπὸ τοῦ λαμβάνοντος τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀγγέλου τοῦ καὶ Χάρου καλουμένου.

Οἱ θεοσεβέστατοι πρόγονοι ἡμῶν εἰς οὐδεμίαν σπουδαίαν ἐπιχείρησιν προέβαινον ἄνευ δεήσεως εἰς τοὺς θεοὺς καὶ προσφορᾶς εἰς αὐτοὺς θυσιῶν ὡς καὶ ἡμεῖς σήμερον ἐγκαινίζομεν τὴν ἑναρξιν παντὸς ἔργου δι' ἁγιασμοῦ ἢ προσευχῆς.

Ἡ τοιαύτη κατὰ τοὺς τύπους τῶν ἀρχαίων θρησκευμάτων καὶ ἰδίᾳ τοῦ Ἑλληνορωμαϊκοῦ κόσμου διαμόρφωσις τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἐν τῇ ἐξωτερικῇ λατρείᾳ ἦτον ἀνεκτὴ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἰσχυροποιήσεως κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ θεμελιωτοῦ αὐτῆς καὶ τῶν ἀποστόλων εἰς τὰς ἀνθρωπίνους ἀδυναμίας καὶ ἕξεις καὶ βαθμηδὸν παιδαγωγούσης εἰς τὸν κατὰ Χριστὸν τέλειον βίον καὶ τὴν ἀληθῆ θεογνωσίαν. Συγκαταβαίνων ὁ Σωτὴρ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη κατὰ τὸ τροπάριον. Ζῶν δὲ καὶ ἀναστρεφόμενος ὁ Κύριος μετὰ τῶν ὁμοεθνῶν αὐτοῦ καὶ ὁ ἴδιος ἐτήρει τὰς διατάξεις τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου (Ματθ. 5, 17) καὶ εἰς τοὺς ἰωμένους παρ' αὐτοῦ ἐπέβαλλε νὰ πράξωσι τὰ ὑπὸ τοῦ νόμου τούτου διαταττόμενα (Μαρκ. 2, 42), συνεμορφούτο πρὸς τὰς ἐθνικὰς προλήψεις τῶν Ἑβραίων ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἄλλα ἔθνη. Ἐνῶ λ. χ. τὸ Εὐαγγέλιον

τῆς σωτηρίας ἔδει· νὰ κηρυχθῆ εἰς πάντα τὰ ἔθνη ἵνα οἱ πάντες γνωρίσωσι τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν καὶ ὃν ἀπέστειλεν Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ τύχωσι σωτηρίας, ὅτε περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ κηρύγματος αὐτοῦ προσεκάλεσεν ὁ Κύριος τοὺς δώδεκα αὐτοῦ μαθητὰς καὶ δοὺς αὐτοῖς ἐξουσίαν κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων ἀπέστειλε νὰ κηρύττωσι τὸ Εὐαγγέλιον τῆς δικαιοσύνης, περιώριζε τὸ κήρυγμα τούτου καὶ τὰς ἰαματικὰς αὐτοῦ εὐεργεσίας μόνον μεταξὺ τῶν ὁμοεθνῶν αὐτοῦ Ἰουδαίων· δι' ὃ καὶ παρήγγειλε τοῖς μαθητοῖς αὐτοῦ λέγων. «Εἰς ὁδὸν ἔθνῶν μὴ ἀπέλθετε καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ εἰσέλθετε, πορεύεσθε δὲ μᾶλλον πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ (Ματθ. 27, 14, καὶ 10, 1—7).

Εἰς δὲ τὰς παρακλήσεις τῆς χαναναίας γυναικὸς «Ἐλέησον με Κύριε, υἱὲ Δαβίδ, ἡ θυγάτηρ μου κακῶς δαιμονίζεται», ὁ Ἰησοῦς ἀπεκρίθη αὐτῇ «οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ μόνον εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ· οὐκ ἔστιν καλὸν λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων καὶ βαλεῖν τοῖς κυναρίοις»· ἀλλ' ἔνεκα τῆς μεγάλης αὐτῆς πίστεως ἴασατο τὴν θυγατέρα αὐτῆς. (Ματθ. 15, 21-28) Πλὴν τούτων, ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐλάβανε καὶ τὸ βάπτισμα Ἰωάννου, ἂν καὶ δὲν ἦτο ἀναγκαῖον τοῦτο δι' αὐτόν, ὡς ἀναμάρτητον· καὶ ὅτε ὁ Ἰωάννης «διεκώλυεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος λέγων· «ἐγὼ χρεῖαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι· καὶ σὺ ἔρχαι πρὸς με», ὁ Ἰησοῦς ἀπεκρίθη «ἄφες ἄρτι, πρέπον ἐστὶν ἡμῖν πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην» (Ματθ. 4, 14-15).

Οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ὡς Ἰουδαῖοι καὶ ἀφοῦ ἀνελήφθη ὁ Κύριος ἐτέλουν τὰ τοῦ νόμου (πρ. 2, 46), ἂν καὶ δὲν ἦτον ἐπιβεβλημένον αὐ-

τοῖς, τῆς χάριτος ἐλθούσης καὶ ἐζήτουν νὰ περιορίσωσι τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου μόνον μεταξὺ τῶν Ἰουδαίων. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος κατέρριψε μὲν τὸ μεσότοιχον τὸ χωρίζον τὸν Ἰουδαῖον ἀπὸ τὰ ἔθνη καὶ κάτοχος τοῦ πνεύματος τοῦ Εὐαγγελίου δι' ἀποκαλύψεως ἐκήρυξεν ὅτι ὁ Χριστὸς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν· ἐν τούτοις ὅμως ἤναγκάζετο καὶ αὐτὸς νὰ φέρηται μετὰ συγκαταβάσεως πρὸς τοὺς ἀδελφούς, ὅσοι ἐξ ἀγνοίας ἀπέδιδον σωτηριώδη σημασίαν εἰς πράγματα ἀδιάφορα καὶ προσέτρεπε τοὺς ἔχοντας τὴν γνῶσιν νὰ σέβωνται τὴν ἐξ ἐσφαλμένων ἀντιλήψεων πίστιν αὐτῶν, ἀποφεύγοντες πράξεις ἀντιθέτους πρὸς τὰς πεποιθήσεις καὶ τυπτούσας τὴν συνείδησιν τῶν ἀσθενούντων τῇ πίστει, ὅπως μὴ δι' αὐτῶν σκανδαλίζοντες τούτους παρασύρῳσιν εἰς ἁμαρτίαν. Διότι πᾶν ὅ,τι πράττομεν οὐχὶ ἐκ πεποιθήσεως ὅτι τοῦτο δὲν εἶνε ἁμαρτία, καὶ ἂν ὄντως ἡ πράξις αὕτη δὲν εἶνε τοιαύτη δηλαδὴ ἁμαρτωλή, ἀλλὰ μόνον διότι πράττομεν ταύτην παρὰ τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, ἁμαρτάνομεν. « Πᾶν, ὃ οὐκ πίστεως, λέγει ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἁμαρτία ἔστι » (Ρωμ. Κεφ. 15, 23). Τὸ νηστεύειν π.χ. ἢ τὸ ἀπέχεσθαι ἀπὸ ὠρισμένων φαγητῶν, συνεργὸν εἰς σωτηρίαν, ὡς μέσον ἀσκήσεως πρὸς ἐγκράτειαν καὶ προκοπῆς εἰς ἀρετὴν καὶ ὡς ἐνδειξις εὐσεβοῦς διαθέσεως χάριν εὐαρεστήσεως τῷ θεῷ γινόμενον, καθ' ἑαυτὸ δὲν ἔχει σωτηριώδη σημασίαν· « βρῶμα ἡμᾶς οὐ παρίστησι τῷ Θεῷ ». « Καλὸν γὰρ χάριτι βεβαιοῦσθαι τὴν καρδίαν οὐ βρώμασιν, ἐν οἷς οὐκ ὠφελήθησαν οἱ περιπατήσαντες (Ἑβραίους 13 4). Δὲν ἁμαρτάνει λοιπὸν ὁ μὴ νηστεύων καὶ τρώγων πάντα οὐχὶ ἐκ καταφρονησεως πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς νηστείας, δι' ὃν ὠρίσεν

αὐτὴν ἢ Ἐκκλησία, ὅστις εἶνε ἢ ἐνίσχυσις τῆς βουλήσεως εἰς τὸ ἄγαθόν καὶ ἢ ἐξασθένησις τῆς δυνάμεως τῶν παθῶν πρὸς εὐχερεστέραν καταπολέμησιν αὐτῶν καὶ διάπραξιν τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλ' ἀγόμενος ὑπὸ τῆς ἰδέας ὅτι πάντα καθαρὰ τοῖς καθαροῖς ἢ ὑπὸ ἄλλων σπουδαίων αἰτίων ἀναγκαζόμενος καὶ εὐχαριστῶν τὸν τροφιδότην ἡμῶν Θεόν· Ὁ μὴ νηστεύων ὁμῶς ἐνῶ πιστεύει ὅτι ἡ κατάλυσις τῆς νηστείας εἶνε ἁμαρτία, οὗτος ἁμαρτάνει ὄντως, διότι κατεπάτησεν ἤδη τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ παραβάς κατὰ τὴν πίστιν αὐτοῦ ψυχοσωτήριον θείαν διάταξιν· ἁμαρτάνει ὡσαύτως καὶ ὁ ἔχων μὲν τὴν γνῶσιν περὶ τῆς πραγματικῆς ἀξίας καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς νηστείας ἀλλὰ σκανδαλίζων τὸν ἀσθενοῦντα τῇ πίστει ἀδελφόν, καταλύων ἐνώπιον αὐτοῦ ὅτι οὗτος νομίζει ἁμαρτίαν καὶ παρασύρων οὕτω αὐτὸν εἰς παρὰ συνείδησιν πράξεις. «Μὴ ἐνεκα βρώματος, λέγει ὁ ἀπόστολος Παῦλος, κατάλυε τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ· πάντα μὲν καθαρὰ, ἀλλὰ κακὸν τῷ ἀνθρώπῳ, τῷ διὰ προσκόμματος ἐσθίοντι (Ρωμ. 14 21). «Ὁφείλομεν δὲ ἡμεῖς οἱ δυνατοὶ τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδελφῶν βαστάζειν καὶ μὴ ἑαυτοῖς ἀρέσκειν. Ἐκαστος γὰρ ἡμῶν τῷ πλησίον ἀρεσκέτω εἰς τὸ ἄγαθόν πρὸς οἰκοδομὴν (Κεφ. 15 1-2). Δι' ὃ τὸν ἀσθενοῦντα ἀδελφόν, προσλαμβάνεσθε, τῇ πίστει, μὴ εἰς ὁ ακρίσεις διαλογισμῶν (Ρωμ. 14, 1). Ἀπεκάλει δὲ ὁ ἀπόστολος οὗτος νηπίους τοὺς τοιοούτους ἀσθενεῖς τῇ πίστει καὶ δὲν ἀπεκάλυπτεν εἰς αὐτοὺς τὴν ὀλίγην διδασκαλίαν τῆς δικαιοσύνης ἐκ φόβου μὴ παρερμηνευθῆ, ἀλλ' ἐπότιζεν αὐτοὺς γάλα, περιοριζόμενος εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἀπλουστέρων πρακτικῶν ἀληθειῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ τῶν

γενικιοτάτων γραμμῶν τοῦ κοσμοσωτηρίου ἔργου τοῦ ἐνανθρωπίσαντος Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ. Ἐπεφύλασσε δὲ τὰς βαθυτέρας καὶ ὑψηλοτέρας θεωρητικὰς καὶ ἠθικὰς ἀληθείας διὰ τοὺς ἠνδρωμένους τῇ πίστει, τοὺς δυναμένους νὰ κατανοήσωσιν αὐτάς. «Πᾶς ὁ μετέχων γάλακτος, ἔλεγεν οὗτος, ἄπειρος λόγου δικαιοσύνης. Τελειῶν δὲ ἐστὶν ἡ στερεὰ τροφή, τῶν διὰ τὴν ἕξιν τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἐχόντων πρὸς διακρίσιν καλοῦ καὶ κακοῦ (Ἑβρ. 5. 14 I Κορ. 3, 1, 2, 3).

Ποῖος δὲ ἦτον ὁ σκοπὸς τῆς συγκαταβάσεως τοῦ ἀποστόλου Παύλου πρὸς τὰς προλήψεις τῶν Ἰουδαίων τὸ πρῶτον καὶ εἶτα τῶν Ἑλλήνων; Ἀναμφιβόλως σκοπὸς τῆς τοιαύτης συγκαταβάσεως ἦτον ὁ πρόσηλυτισμὸς εἰς τὸ εὐαγγέλιον, ἡ προσέλκυσις τῶν πάντων εἰς τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν σωτηρίαν. Δι' ὃ καὶ λέγει οὗτος: «ἐλεύθερος ὢν ἐκ πάντων τοῖς πᾶσιν ἐδούλωσα ἑμαυτὸν ἐγενόμην τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος ἵνα Ἰουδαίους κερδήσω· τοῖς ὑπὸ νόμον ὡς ὑπὸ νόμον ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον κερδήσω· τοῖς ἀσθενέσιν ὡς ἀσθενῆς ἵνα τοὺς ἀσθενῆς κερδήσω· τοῖς πᾶσι γέγονα τὰ πάντα ἵνα πάντως τινὰς σώσω (I. Κορ. 9. 19. 20. 21. 22.)

Ἄλλὰ δὲν πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία ὑπεχώρει εἰς πᾶσαν ἕξιν τῶν ἔθνῶν, οἷονδ' ἕποτε καὶ ἂν ἦτο τὸ ἠθικὸν αὐτῆς ποιόν. Ἡ συγκατάβασις αὐτῆς ἐπεξετείνετο μόνον εἰς ἐκεῖνα τὰ ἔθνη καὶ τὰς θρησκευτικὰς τελετὰς τῶν ἀρχαίων θρησκειῶν, τὰ ὁποῖα δὲν ἦσαν ἀντίθετα πρὸς τὴν χριστιανικὴν θεοσέβειαν καὶ ἠδύναντο νὰ ἀποβῶσι συνεργὰ εἰς τὸν κατὰ Χριστὸν βίον καὶ τὴν σωτηρίαν. Τὰ τοιαῦτα ἔθνη ὄντα ἀνεκτὰ καθιεροῦντο σὺν τῷ χρόνῳ καὶ ἐν τῇ γέᾳ θρησκείᾳ. περιβαλλόμενα τὸ ἔνδυμα τοῦ χριστιανισμοῦ.

Οὕτως, ἡ πρώτη τοῦ μηνός, ἡ νομηνιά λεγομένη, ἢ ὁποία ἐωρτάζετο ὑπὸ τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου διὰ θυσιῶν καὶ εὐχῶν περὶ ἀσίας διαβάσεως τοῦ μηνός, καθιερώθη καὶ ἐν τῷ χριστιανισμῷ, ἐν τῷ ὁποίῳ αἱ θυσίαι ἀντικατεστάθησαν ὑπὸ τελέσεως ἁγιασμῶν ἐν τῷ οἴκῳ τῶν πιστῶν ἢ ἐν τῷ ναῷ· ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τῆς βασιλείας, ἡ παρὰ τοῖς ἐθνηκοῖς δι' ἐπωδῶν καὶ ραντισμοῦ δι' ἡγιασμένου ὕδατος ἐπιτυγχανομένη, παρὰ τοῖς χριστιανοῖς γίνεται δι' ἐπὶ τούτο συντεταγμένης εὐχῆς. Πολλάκις ὁμῶς ἐπεισήρχοντο καὶ συνήθειαι, αἱ ὁποῖαι οὐδένα σκοπὸν θρησκευτικὸν καὶ ἠθικὸν εἶχον, ὑπενόμειον δὲ αὐτὴν τὴν πίστιν εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὴν χριστιανικὴν ἠθικὴν. Κατὰ τῶν τοιούτων λάβρως ἀντεπεξήρχετο ἡ Ἐκκλησία, καὶ δι' ἀναθεματισμοῦ καὶ ἀφορισμῶν κατὰ τῶν ἀκολουθούντων αὐτὰς ἐζήτει νὰ ἀπομακρύνῃ αὐτὰς ἀπὸ τοῦ περιβόλου αὐτῆς καὶ νὰ διατηρήσῃ ἄγνην καὶ ἀμόλυντον τὴν πίστιν τῶν πνευματικῶν αὐτῆς τέκνων.

Οἱ πατέρες ἀπείργουσι τῆς θείας κοινωνίας «τοὺς καταμαντευομένους καὶ ταῖς συνηθείαις τῶν ἐθνῶν ἐξακολουθοῦντας καὶ εἰσάγοντας τινὰς εἰς τοὺς ἑαυτῶν οἴκους ἐπὶ ἀνευρέσει φαρμακειῶν καὶ καθάρσει». Ὑπῆρχον δὲ καὶ «ἱερατικοὶ καὶ κληρικοί, οἱ ὅποιοι ἐπηγγέλλοντο τὸν μάγον, ἢ τὸν ἐπαιιδόν, ἢ τὸν μαθηματικὸν ἢ τὸν ἀστρολόγον καὶ ἐποίουν τὰ λεγόμενα φυλακτήρια» (I. K. 201). Ὁ 56 κανὼν τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου συνίστα εἰς τοὺς χριστιανοὺς νὰ ἀποφεύγωσιν ὡς ἄλλότρια τοῦ βίου αὐτῶν τὰς οὕτω λεγομένας Καλένδρας καὶ τὰ λεγόμενα Βοτὰ καὶ Βρομάλια καὶ τὴν πανηγυρίαν τὴν ὑπὸ τινῶν χριστιανῶν τῇ πρώτῃ Μαρτίου ἐπιτελουμένην, τὰς ἀσέμνους δημοσίους ὀρχήσεις καὶ

τελετάς, τὰς γενομένας ἐξ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν πρὸς τιμὴν τῶν παρ' Ἑλλησι ψευδῶς ὀνομασθέντων θεῶν κατὰ τι ἔθος παλαιόν, τὴν ὑπόδυσιν προσωπείων, κωμικῶν, σατυρικῶν ἢ τραγικῶν, τὸ ἐπιβοᾶν τὸ ὄνομα τοῦ Διονύσου κατὰ τὴν ἐκθλιψιν τῆς σταφυλῆς ἐν τοῖς ληνοῖς καὶ τὸ γελαῖν ἐπιχέοντας τὸν οἶνον ἐν τοῖς πίθοις. Ὁ Ξ. Ε'. κανὼν τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου προστάττει «τὰς ἐν ταῖς νουμηνίαις ὑπὸ τίνων πρὸ τῶν οἰκείων ἐργαστηρίων ἢ οἰκῶν ἀναπτομένας πυρκαϊάς, ἃς ὑπεράλλεσθαι τινὲς κατὰ τι ἔθος ἀρχαῖον ἐπιχειροῦσιν, ἀπὸ τοῦ παρόντος καταργηθῆναι» καὶ ἀφορίζει εἴτις τῶν λαϊκῶν τοιοῦτον πράξει.»

Ἄλλ' αἱ συστάσεις αὗται τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου (σελ. 115.Ι. Κανόνες ὑπὸ Α· Α) καὶ ἡ αὐστηρότης τῶν πατέρων πρὸς τοὺς ἀκολουθοῦντας τὰς ἐθνικὰς δεισιδαίμονας ἕξεις δὲν ἴσχυσαν νὰ ἐξαλείψωσι ταύτας ἐκ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου καὶ πολλαὶ τῶν ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς ἐποχῆς μαγείων, φαρμακειῶν, μαντειῶν σώζονται καὶ σήμερον ἔτι μετὰ χριστιανικῶν ἐνίοτε ἀποχρώσεων. Τοιαῦτα δὲ εἶνε ἡ δι' ἐπωδῶν καὶ νῦν ἔτι ὑπὸ διαφόρων ἀγυρτῶν μετερχομένη ἴασις τῶν ἀσθενῶν, ἡ διὰ διαφόρων σκευασιῶν μαγικῶν ἐπίδρασις ἐπὶ τῶν διαθέσεων καὶ τῆς τύχης τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ προσώπου, ἡ προφύλαξις ἀπὸ τῆς βασκανίας δι' ἐξαρτήσεως σκορόδων ἢ ἄλλων γελοίων ἀντικειμένων ἐπὶ τῶν πραγμάτων καὶ φυλακτηρίων εἰς τοὺς λαιμοὺς τῶν παιδῶν ἢ καὶ διὰ τριπλοῦ πτύσματος ἢ διὰ παρατηρήσεως τῶν σπλάγχνων καὶ τῆς ὠμοπλάτης τῶν σφαγίων καὶ ἡ δι' ὕδατος ἐν ἀγγεῖῳ καὶ διὰ δοκτυλιδίου μαντεία, ἡ κατοπτρομαντεία, οἱ κλήδωνες κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν γενεθλείων Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, τὸ μαντεύειν περὶ

τῆς αἰσίας ἢ μὴ ἐκβάσεως τῶν ὑποθέσεων ἐκ τοῦ παίγματος τῶν ὀφθαλμῶν, ἐκ τῆς βοῆς τῶν ὠτων, τοῦ πταρμοῦ, τῆς διασταυρώσεως τῆς ὁδοῦ ὑπὸ λαγωῦ, ἐκ τῆς ἡμέρας ἃς διαφροῦμεν εἰς αἰσίας καὶ ἀποφράδας καὶ ἄλλων, ἅτινα δὲν ἀπαντῶνται τοῖς ἐθνικοῖς, οἷον τῆς συναντήσεως ἱερέως, τῆς παρατηρήσεως τῆς ὑποστάθμης τοῦ κρυφουπέλλου καὶ τοῦ κλειδίου μετ' ἀναγνώσεως ψαλμῶν ἐκ τοῦ ψαλτηρίου. Οἱ ἐν τῷ Εὐχολογίῳ ἐξορκισμοί, αἱ εὐχαὶ τῆς γεννήσεως, τῶν κατηγορουμένων καὶ τῆς βασκανίας καὶ ἄλλαι ὑποθέτουσι τὸ δυνατὸν τῆς μαντείας καὶ τῆς ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἐπιρρείας τῆς μαγείας καὶ τῶν φαρμακείων τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ διαβόλου, ἀπσοβοῦμενα καὶ ἐξοδετερούμενα διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ.

Ἐπὶ τῆς ἐν τρούλλῳ συνόδου ἐτελοῦντο, κατὰ τοὺς κανόνας αὐτῆς, καὶ συμπόσια θρησκευτικῆς φύσεως, «ἐκ τῆς ἐθνικῆς πλάνης προσενεχθέντα, ἐν αὐτοῖς γενεσίαις τῶν μακαρίων πατέρων καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἱεροῖς τόποις», συνοδευόμενα καὶ ὑπὸ μυσαρῶν ὀρχήσεων (σελ. 258 I. K.A.) Εἰς τὰ συμπόσια ταῦτα μετὰ τῶν ἐθνικῶν κρυφίως συνήρχοντο καὶ χριστιανοὶ καὶ συνευωχοῦντο καὶ συνεώρταζον μετ' αὐτῶν. Ἡ Ἐκκλησία κατεδίκαζε τοὺς χριστιανούς, τοὺς συνεορτάζοντας τοῖς ἔθνεσι καὶ κοινωνοῦντας μετ' αὐτῶν τοιούτων συμποσίων (σελ. 202, 258). Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ ἕξις αὕτη ἦτο βαθέως ἐρριζωμένη ἐν τῷ βίῳ τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς ἐποχῆς κατέστη ἀνεκτὴ ταυτισθεῖσα μετὰ τῶν ἀγαπῶν τῶν ἀποστολικῶν χρόνων. Αἱ ἀγάπαι δὲ αὗται κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους συνίσταντο εἰς ἐυωχίας μετὰ σεμνοπρεποῦς εὐθυμίας μετὰ θρησκευτικὴν τινὰ τελετὴν συνήθως τελούμεναι, θάπτι-

σιν, γάμον, κηδείαν, ἢ μνημόσυνον, ἀγιασμόν, ἢ παράκλησιν, ὀνομαστικὴν ἐορτὴν καὶ ἰδίως μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν πρὸς τιμὴν ἁγίου τινὸς ἢ προσώπων ἢ ἐπιστήμου γεγονότος τοῦ βίου καὶ σήμερον ἔτι ὑπὸ διάφορα ὀνόματα εἰς πολλὰ μέρη ὑφιστάμεναι, συνοδευόμεναι πολλαῖς καὶ ὑπὸ θυσιῶν (κοιροπάνια), μουσικῆς καὶ ὀρχήσεως, ἐνίοτε δὲ καὶ ὑπὸ ἀγωνισμάτων, πάλης καὶ ἵπποδρομιῶν. Τοὺς προσκαλουμένους εἰς τὰς ἀγάπας ταύτας, τὰς ὑπὸ ἀδελφῶν πρὸς τιμὴν τοῦ Κυρίου τελουμένας καὶ ἀποποιουμένους ἐκ καταφρονήσεως νὰ προσέλθωσιν εἰς αὐτὰς ἢ ἐν Γάγγρα σύνοδος ἀναθεματίζει (σελ. 212).

Ἡ διαμόρφωσις τῆς χριστιανικῆς λατρείας κατὰ τύπους ὠρισμένους καὶ ἐπὶ τὸ αἰσθητικώτερον παρὰ τὴν διδασκαλίαν ἰδίως τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἀπαιτούσης πνευματικωτέραν λατρείαν, δὲν προήρχετο μόνον ἐκ τῆς ἐπιρροῆς τῆς ἐθνικῆς θρησκείας, ἀλλ' ἦτο καὶ ἀπαίτησις αὐτῆς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἐκ δύο συνισταμένης, ψυχῆς καὶ σώματος καὶ συνδεομένης διὰ μὲν τῆς ψυχῆς μετὰ τῶν νοητῶν διὰ δὲ τοῦ σώματος μετὰ τῶν αἰσθητῶν. Φύσει δὲ καὶ πρῶτον ὁ ἄνθρωπος ἀντιλαμβάνεται τῶν αἰσθητῶν καὶ διὰ τούτων ὡς διὰ βαθμίδων ἐπαναβαίνων ἀνέρχεται ἐπὶ τὰ νοητά, τὴν πρώτην ἀρχὴν καὶ οὐσίαν τῶν ὄντων, τὸν Θεόν. Τὸ πᾶν ἐν τῇ χριστιανικῇ θρησκείᾳ εἶνέ ἢ πίστις εἰς τὸν Σωτῆρα μετ' ἀδιαβλήτου κατὰ Χριστὸν βίου καὶ οὐχὶ τὰ σημεῖα καὶ αἱ ἱεροτελεστίαι, δι' ὧν ὁ χριστιανὸς ἐκφράζει τὰ πρὸς τὸν Θεὸν αἰσθήματα αὐτοῦ καὶ τὰς σχέσεις καὶ τὰ ὅποια παραλλάσσουν ὄντα ἄλλα παρ' ἄλλοις· ἀλλ' ἐπειδὴ ταῦτα ὑποβοηθοῦσιν εἰς τὸ ἔργον τῆς μεταρσιώσεως τοῦ χριστιανοῦ εἰς τὰ θεῖα καὶ νο-

εὐὰ καὶ ἐκδηλοῦσιν ἅμα εὐσεβῆ διάθεσιν, νομίζονται καὶ γίνονται συνεργὰ εἰς τὴν σωτηρίαν καὶ ἐπομένως εἶνε ἀναγκαῖα διὰ τὴν ἠθικὴν τελείωσιν τοῦ πιστοῦ.

Βεβαίως ὁ εἰς τὸ ἄκρον τῆς γνωστικῆς τελειότητος ἀφιχθεὶς χριστιανὸς δὲν ἔχει χρεῖαν χειροποιήτων ναῶν, θρησκευτικῶν τελετῶν καὶ πανηγύρεων καὶ ἄλλων τρόπων τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας, ὅπως λατρεύσῃ τὸ θεῖον. Τὸ σύμπαν δι' αὐτὸν εἶνε ναὸς καὶ κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ. «Ὁ οὐρανός, λέγει ὁ Κύριος, μοὶ θρόνος καὶ ἡ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. Ποῖον οἶκον οἰκοδομήσατέ μοι; ἢ τίς τόπος τῆς καταπαύσεώς μου; οὐχὶ ἡ χεὶρ μου πάντα ταῦτα ἐποίησεν. (Ἦσ. Πραξ 7, 40. 50). Ὁ τέλειος δὲν ἔχει ἀνάγκην εἰκόνων καὶ ὕμνων ὅπως μεταρσιωθῇ ἐπὶ τὰ νοητά. Τὰ ἐν τῷ παντὶ ποιήματα τοῦ Θεοῦ μετὰ τῆς ἐν αὐτοῖς βασιλευούσης τάξεως καὶ ἁρμονίας ἐξαγγέλουσι τὰς θείας Αὐτοῦ τελειότητας τὴν παντοδυναμίαν, τὴν πανσοφίαν καὶ ἀγαθότητα (Ρωμ. I. 19. 20). καὶ ἀποτελοῦσι τὴν μᾶλλον ἠδύμολπον καὶ θαυμασιωτάτην μελωδίαν, τὴν ἀναφέρουσαν εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ νοητοῦ, εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ἰψίστου καὶ βασιλέως τῶν πάντων Θεοῦ. Δὲν ἔχει ἀνάγκην ὠρισμένων ὠρῶν εἰς προσευχὴν ἐκεῖνος, τοῦ ὁποίου ὄλος ὁ βίος εἶνε μνεῖα τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ θελήματος αὐτοῦ· οὐδὲ μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως καὶ τῶν λοιπῶν ἀγνιστικῶν μέσων ὁ οὐδέποτε ἁμαρτάνων καὶ διατελῶν τῷ πνεύματι ἐν ἀδιασπᾶστῳ ἐνότητι μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ἐχων τὴν πρέπουσαν περὶ Θεοῦ ὑπόληψιν σέβεται καὶ τιμᾷ, ὡς δεῖ, Αὐτὸν καὶ ἐν ὕμνοις καὶ

1) Πεῖος ἂν οἶκος τεκτόνων πλασθεὶς ὑπο δέμας τὸ θεῖον περιβάλοι τοίχων πτυχαῖς; (Εἶδρ. ἀπεσπ.).

ἐν λόγοις καὶ ἐν γραφαῖς, προσευχόμενος δὲ αἰτεῖται παρὰ τοῦ Θεοῦ οὐχὶ ἐγκόσμια ἀγαθὰ, δόξας πλούτη καὶ τὰ παρόμοια ἀλλὰ τὰ ὄντως ἀγαθὰ, τὰ περὶ τὴν ψυχὴν, ὡς τὸ μὴ ἀμαρτάνειν καὶ τὸ εὖ ποιεῖν. Ζητεῖ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ πρῶτον· καὶ ὡς ἐπακολούθημα ἔρχονται καὶ τὰ γήινα ἀγαθὰ.

Ἀλλὰ τοιαύτη τελειότης εἶνε εὐσέφικτος ἂν μὴ ἀνέφικτος καὶ εἰς αὐτὰς ἴσως τὰς μᾶλλον προνομιοῦχους φύσεις ἐν τῇ ἠθικῇ προαγωγῇ. Εἶνε τὸ ἰδεῶδες, πρὸς ὃ ὀφείλει νὰ τείνη ὁ χριστιανὸς καὶ πρὸς ὃ ἵνα πλησιάσῃ, δεῖται ἀσκήσεως καὶ τῶν μνημονευθέντων ἄνω βοηθητικῶν μέσων. Ἄνευ τούτων δὲν ὀύναται οὗτος νὰ ἐξαρθῇ εἰς τὰ ὕψη τοῦ νοητοῦ κόσμου καὶ ἰδίᾳ ὁ μὴ ἠσκημένος εἰς τοῦτο κοινὸς χριστιανός. Διὰ τοῦτο ὁ κοινὸς χριστιανὸς ἔχει χρεῖαν τῶν εἰκόπων τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἁγίων, δι' ὧν ἀναφερόμενος εἰς τὰ πρωτότυπα καὶ προσβλέπων εἰς αὐτὰ ὡς εἰς παραδείγματα, ὀφείλει νὰ διαμορφοῖ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ κατὰ ταῦτα. Ἐχει ἀνάγκην τῶν οἴκων τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς ψαλμωδιῶν, διότι συνεργόμενοι ἐπὶ τὸ αὐτὸ οἱ πιστοὶ αὐξάνουσι τὸν πρὸς ἀλλήλους σύνδεσμον τῆς ἀγάπης καὶ συμπροσευχόμενοι κοινῇ ὑπὸ τοὺς ἤχους κατανυκτικῶν τροπαρίων καὶ μουσικῆς συναίρονται νοερῶς, τῷ σώματι μόνον ἐν τῷ νῶ εὐρισκόμενοι, τῷ δὲ πνεύματι τὸν οὐρανὸν περιπολοῦντες καὶ ἐν νῶ τὸν Θεὸν ἔχοντες. Ἐχει ἀνάγκην τῶν παρακλητικῶν καὶ καθαρτηρίων ἱεροτελεστιῶν, ὧν ἡ τέλεσις τεκμηριοῖ τὴν εὐσεβῆ διάθεσιν καὶ τὸν πόθον τοῦ τελούντος πρὸς ἠθικὴν τελείωσιν.

Αἱ ἱεροτελεστία αὗται σύμβολον τῆς καθάρσεως

τῆς ψυχῆς ἀπὸ τῶν παθῶν καὶ τοῦ ρύπου τῆς ἁμαρτίας καὶ πάσης ἀντικειμένης δυνάμεως ἀποτρεπτικά, ἀποκτῶσι πραγματικὴν καθαρτικὴν δύναμιν διὰ τῆς εὐλογίας τοῦ ἱερέως, ἐνεργοῦσαν ἐπὶ παντὸς ἀνθρώπου ἔχοντος θρησκευτικὰς πεποιθήσεις καὶ μετὰ πίστεως ἀνυποκρίτου μετέχοντος αὐτῶν. Ἡ πίστις ὄρη μετακινεῖ καὶ κἀμνει τὸν Πέτρον νὰ περιπατῇ ἐπὶ τῆς θαλάσσης, νὰ θυθίζηται δὲ ἅμα ἐγεννήθη ἐν αὐτῷ ἡ ἀμφιβολία καὶ ὁ δισταγμός· ἡ πίστις τοῦ ἄρχοντος ὅτι τὸ ἀποθανὸν κοράσιον αὐτοῦ θὰ ζήσῃ ἂν ὁ Ἰησοῦς ἐπεσκέπτετο τὸν οἶκον αὐτοῦ, ἀνέστησε τοῦτο· καὶ τὴν αἱμορροῦσαν γυναῖκα ἐθεράπευσεν ἅμα αὕτη μετὰ πίστεως ἤψατο τῶν ἱματίων Αὐτοῦ. (Ματθ. 9, 13-21-22. Μαρκ. 5, 22-23). Ἐπίστευσεν εἰς τὴν θαυματουργικὴν δύναμιν τοῦ Σωτῆρος ἡ χαναναία γυνὴ καὶ διὰ τοῦτο, ἂν καὶ Συροφοίνισσα ἑλληνὶς κατὰ Μάρκον, ἐπέτυχε τὴν ἴασιν τῆς δαιμονιζομένης αὐτῆς κόρης, ἀξιωθεῖσα, κατόπιν αὐστηρᾶς τὸ πρῶτον πρὸς αὐτὴν συμπεριφορᾶς, νὰ ἀκούσῃ ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ Κυρίου τοὺς λόγους, «ὦ γύναι μεγάλη σου ἡ πίστις, γεννηθήτω σοι ὡς θέλεις» (Μαρκ. 7, 29. Ματθ. 15, 28). Ὅστις λοιπὸν πιστεύει ὅτι, ὃ λέγει, γίνεται, ἔσται αὐτῷ, ὃ ἂν εἴπῃ. (Μαρκ. 11, 28). Διὰ τοῦτο ὅτε οἱ μαθηταὶ ἠρώτησαν τὸν Κύριον «διατὶ αὐτοὶ οὐκ ἠδυνήθησαν ἐκβαλεῖν τὸ δαιμόνιον» τοῦ σεληνιαζομένου υἱοῦ, ὃ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς «διὰ τὴν ἀπιστίαν ὑμῶν (Ματθ. 17, 19, 20). Καὶ ὅτε ὁ πατὴρ τοῦ παιδίου, τοῦ ἔχοντος πνεῦμα ἄλαλον, θέλων νὰ παρακαλέσῃ τὸν Κύριον ὅπως ἐκβάλῃ αὐτὸ εἶπε: «εἴτι δύνασαι, βοήθησον ἡμῖν, σπλαχνισθεὶς ἐφ' ἡμᾶς», ὃ Ἰησοῦς ἀπήντησε: εἰ δύνασαι πιστεῦσαι, πάντα δυνατὰ τῷ πιστεύοντι» καὶ διέταξε τὴν ἐξοδον

τοῦ κωφοῦ καὶ ἀλάλου πνεύματος ὅτε ὁ πατήρ μετὰ δακρύων ἔκραξε «πιστεύω Κύριε, βοήθει μοι τῇ ἀπιστίᾳ (Ματθ. 9, 17-28).

Ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ, ὡς ἤδη εἶπομεν, εἶνε γενική· ὁ Θεὸς ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ ἐπὶ ἀγαθοὺς καὶ πονηροὺς καὶ βρέχει καὶ ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Καὶ ἡ θεία Πρόνοια ἀποκαλύπτει ἑαυτὴν διὰ σημείων καὶ τεράτων καὶ ἐνεργεῖ θαυματουργικῶς ἐπὶ τοὺς πιστοὺς πάντων τῶν ἐθνῶν, τοὺς εἰλικρινῶς σεβομένους τὸν Θεὸν καὶ δικαίους κατὰ τὰς θρησκευτικὰς αὐτῶν πεποιθήσεις.

Οὐκ ἔστι προσωπολήπτης ὁ Θεός· ἀλλ' ἐν παντὶ ἔθνει ὁ φοβούμενος αὐτόν, δεκτὸς ἐστί. (Πραξ. 10, 34-35). Δόξα δὲ καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθόν, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἑλληνι.

Τὶ ἦτο τὸ δαιμόνιον τοῦ Σωκράτους, τὸ ὁποῖον ὁ φιλόσοφος συνεβουλεύετο κατὰ τὰς δυσχερεῖς περιστάσεις τοῦ βίου αὐτοῦ, ἡ θεία ἔμπνευσις καὶ ἀποκάλυψις δεικνύουσα αὐτῷ τὰ δίκαια καὶ ἔρθα ἀπὸ τῶν μὴ τοιούτων; Οὕτως εὐρίσκουσι τὴν ἀπαιτουμένην ἐξήγησιν αἱ παρὰ πολλῶν θεβαιούμενα θαυματουργικαὶ ἰάσεις ἀλλοθρήσκων εἰς τὰ παρ' ἡμῖν χριστιανικὰ ἅγια καὶ ἱερὰ καὶ αἱ θεοσημεῖαι εἰς τοὺς ἐθνικοὺς ἡμῶν προγόνους εἴτε ἐν ὀνείροις εἴτε δι' ἄλλων τρόπων. "Ὅτε ἡ θεοσέβεια ἐνομιζέτο ἡ πρώτη ἀρετὴ μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ἡμῶν προγόνων καὶ ἡ πίστις εἰς τοὺς θεοὺς, οὐς νομίζει ἡ πόλις, ἐπροστατεύετο ὑπὸ τῆς πολιτείας, παρήχθησαν οἱ μᾶλλον διαπρεπεῖς ἄνδρες, οἱ πρόγονοι ἡμῶν ἐμεγαλουργήσαν καὶ πνευματικῶς καὶ ἠθικῶς καὶ ἐν τῇ τέχνῃ καὶ ἐν πολέμοις. "Ὅτε δὲ ἡ θρησκεία ἤρχισε νὰ ὑπονομεύηται ὑπὸ τῶν σοφιστῶν καὶ ἄλλων

σκεπτικῶν καὶ ἡδονικῶν φιλοσόφων, τότε ἀνεφάνησαν οἱ Ἀλκιβιάδαι καὶ οἱ Κλέωνες, οἱ Κριτία καὶ οἱ Αἰσχίνοι, διεφθάρησαν οἱ πρόγονοι ἡμῶν καὶ βαθμηδὸν ἀπώλεσαν τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν.

Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων παρατηρήσεων περὶ τοῦ ὑφισταμένου συνδέσμου χριστιανισμοῦ ἐξ ἑνὸς καὶ Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ θρησκείας ἐξ ἄλλου, συνάγεται ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία κοινὴ κατὰ τὴν πηγὴν αὐτῆς ἐν ταῖς ἀληθείαις μετὰ τοῦ ἀποκεκαλυμμένου Λόγου τοῦ Θεοῦ ὑπῆρξεν ὁ πρόδρομος καὶ ἡ τροφὸς τῆς δογματικῆς καὶ ἠθικῆς διδασκαλίας τοῦ χριστιανισμοῦ. Αὕτη ἔδωκεν εἰς τὸν χριστιανισμὸν μορφὴν καὶ ὕλην πρὸς ἐπιστημονικὴν διατύπωσιν τῶν ἀρχῶν αὐτοῦ, ἡ δὲ θρησκεία τῶν Ἑλλήνων, τοὺς τύπους ἐκείνους τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας, ὅσοι μὴ ἀντικείμενοι εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ περιβαλλόμενοι τὸ χριστιανικὸν ἔνδυμα ἐξωράϊζον τὴν χριστιανικὴν λατρείαν, ἠδύναντο νὰ καταστήσωσι τὸν βίον τοῦ χριστιανοῦ εὐχαριτότερον, συνάμα δὲ νὰ διατηρήσωσιν ἀκμαῖον τὸ θρησκευτικὸν αὐτοῦ αἶσθημα, νὰ μεταρριώσωσι τὴν διάνοιαν αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ὑψίστου, νὰ ἀγνίσωσι τὴν ψυχὴν καὶ νὰ συνεργήσωσιν εἰς τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ. Πρὸς βαθυτέραν λοιπὸν κατάληψιν τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ λατρείας καὶ διάκρισιν τοῦ οὐσιώδους ἐν αὐτῇ ἀπὸ τοῦ μὴ τοιοῦτου, εἶνε ἀπαραίτητος ἡ μελέτη καὶ ἡ γνῶσις, πλὴν τῆς Ἁγίας Γραφῆς, καὶ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς Ἑλληνο-ρωμαϊκῆς θρησκείας, ὧν τὴν ἐπιρροὴν ὡς εἶδομεν ὑπέστη κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῆς ἡ χριστιανικὴ θρησκεία. Δὲν ἀπομακρυνόμεθα δέ, πιστεύω, τῆς ἀληθείας, ἂν χαρακτηρίσωμεν τὴν χριστιανικὴν ἐξωτερικ-

κὴν λατρείαν τῶν Ἑλλήνων, ὡς ἀνακαίνισιν καὶ
κατὰ τὸ πλεῖστον ἀναπαράστασιν τῆς ἐξωτερικῆς λα-
τρείας τοῦ ἐθνικοῦ Ἑλληνορωμαϊκοῦ κόσμου ἐπὶ
βάσεων καὶ ἰδεωδῶν χριστιανικῶν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΡΑΪΩΑΝΝΙΔΗΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006